

ПРАВОВИЙ СТАТУС СУДУ ЯК ОРГАНУ СУДОВОЇ ВЛАДИ: ПОНЯТТЯ ТА СКЛАДОВІ ЕЛЕМЕНТИ

**ФАЗИКОШ Олексій Василівич - старший викладач кафедри господарського права юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
УДК 342.9**

В статті раскрыто содержание правового статуса суда как органа судебной власти, выделено и охарактеризовано его основные элементы.

Ключові слова: правовий статусу державного органу, блок правового статусу суду, структура правового статусу суду.

Кожному гарантується захист його прав, свобод та законних інтересів незалежним і безстороннім судом, утвореним відповідно до закону. Суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий захист та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [1]. Суд є єдиним органом здійснення правосуддя та одним з головних щодо захисту прав та інтересів осіб, тому визначення його правового статусу має важливе значення у подальшому дослідженні його місця і ролі серед інших органів державної влади, а також уточнення його компетенції.

Питання правового статусу суду висвітлено у працях багатьох науковців, серед яких можемо виділити В.Б. Авер'янова, В.М. Василенка, Л.Є. Виноградову, В.В. Сердюка, Г.Б. Супрун та ін.

Метою статті є визначення змісту правового статусу суду як органу судової влади та виокремлення його основних елементів. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання: надати визна-

чення поняттю «правовий статус суду», виокремити та охарактеризувати його структурні елементи.

Таким чином, уявляється доцільним розглянути та з'ясувати зміст поняття «правовий статус суду» через призму категорій «статус», «правовий статус». Юридична наука й досі не виробила єдиного підходу розуміння даних понять. У перекладі з латинського слово «статус» означає положення, стан чого-небудь або будь-кого: «статус людини», «статус особи», «статус громадянина», «статус органу» й т.д. [2, с.578].

У свою чергу, О.П. Угровецький під терміном «статус» розуміє правове становище, правовий стан (сукупність прав і обов'язків) фізичної або юридичної особи, правове становище виборних осіб, громадян або юридичних осіб, що характеризується та визначається їх організаційно-правовою формою, статусом, свідоцтвом про реєстрацію, правами та обов'язками, відповідальністю, повноваженнями, що впливають із законодавчих та нормативних актів [3, с.95].

Щодо визначення поняття правового статусу державного органу, В.Б. Авер'янов, у свою чергу, зазначає, що під правовим статусом державного органу влади доцільно розуміти сукупність його юридично-владних повноважень, реалізація яких забезпечує виконання покладених на цей орган завдань і функцій [4, с. 194].

Враховуючи те, що особливість правового статусу зумовлена «виключністю повноважень» у сфері здійснення правосуддя, про-

понуємо правовий статус суду визначити як законодавчо встановлену сукупність юридично-владних повноважень, реалізація яких створює умови для безперешкодного та справедливого правосуддя.

Правовий статус суду має свою структуру, що складається із взаємопов'язаних елементів. Спостерігаються різноманітні підходи до визначення структури правового статусу, однак більш обґрунтованою та розповсюдженою є позиція Д. Н. Бахраха, який розглядає статус державного органу через призму трьох блоків: 1) нормативно-цільового, який визначає норми про цілі (мету), завдання діяльності; 2) організаційно-структурного, що відображають організаційні аспекти діяльності органу; 3) компетенції як сукупності владних повноважень і підвідомчості [5, с.27].

Компетенція суду є одним із ключових елементів правового статусу суду. Д.І. Бахрах визначає компетенцію як певний обсяг державної діяльності, покладеної на конкретний орган, або коло питань, передбачених законодавством, іншими нормативно-правовими актами, які він має право вирішувати в процесі практичної діяльності (коло питань, які вирішуються міністерством, визначається в Положенні про відповідне міністерство; відомством – у Положенні про відповідне відомство) [6, с.64].

Отже, під компетенцією суду слід розуміти сукупність гарантованих законом державно-владних повноважень (прав та обов'язків) суду, реалізація яких провадиться в адміністративно-деліктному провадженні. Її дослідження не тільки має значення для чіткого окреслення прав та обов'язків суду, а й для визначення кола питань на які поширюється діяльність суду у справах про адміністративні правопорушення.

Незважаючи на важливість даної юридичної категорії, розуміння змісту «компетенції» є дискусійним питанням. Існуюча ситуація, насамперед, пов'язана з відсутністю єдиної точки зору щодо елементів «компетенції». Беззаперечно, основними елементами компетенції як юридичної категорії є права та обов'язки, однак науковці виділяють додаткові (факультативні) елементи.

Наукові підходи стосовно факультативних елементів є неоднозначними. Так, І.Л. Бачило вважає, що функції, входячи складовою частиною до компетенції органа, визначають, «що робить орган». До додаткових елементів науковець також відносить місце органу в системі управління, його завдання, об'єкти відання, коло діяльності, повноваження [7, с. 54-55]. На думку А.П. Корєнєва, зміст компетенції розкривається через відповідальність, форми й методи діяльності, структуру органів [8, с. 36].

З метою всебічного дослідження категорії компетенції, пропонуємо до факультативних елементів відносити: 1) предмет відання, за допомогою якого визначаємо сферу реалізації прав та обов'язків; 2) територіальні межі, які визначають просторову поширеність компетенції.

Нормативно-цільовий блок правового статусу державного органу відображає, в першу чергу, його цільове призначення, тобто охоплює мету діяльності, завдання та функції органу. Функції державного органу досить часто науковці відносять до компетенції, аргументуючи тим, що компетенція є правовою формою вираження функцій [9, с.570]. На нашу думку, дана позиція має право на існування, оскільки повноваження державного органу є своєрідним конкретизованим відображенням загальних функцій. Б.М.Лазарев з приводу цього зазначає: «елементами компетенції органу виступають не самі функції як такі, а покладені, по-перше, загальне право (по відношенню до об'єкту) та обов'язок (перед державою) виконувати визначені функції і, по-друге, комплекс конкретно – визначених повноважень (прав та обов'язків, необхідних для реалізації функцій)» [10, с.240].

Щодо мети, то мета державного апарату якнайкраще відображена у ст. 3 Конституції України, яка визначає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. При цьому утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [11].

Завдання суду як органу адміністративно-деліктної юрисдикції доцільно визначити з огляду на склади адміністративних пра-

вопорушень, визначених КУпАП. Так, до завдань суду у справах про адміністративні правопорушення відносно: захист прав та законних інтересів громадян, власності, конституційного ладу, зміцнення правопорядку та забезпечення неухильного дотримання Конституції України та інших законів.

Організаційно-структурний блок правового статусу суду передбачений Законом України «Про судоустрій і статус суддів». Внутрішня структурна організація суду заснована на принципі підпорядкованості. Представлення суду як органу державної влади у зносинах з іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами забезпечує голова суду. Окрім представницьких функцій, голова наділений досить широкими контрольними та установчими повноваженнями. Так, голова суду контролює ефективність діяльності апарату суду, вносить керівникові територіального управління Державної судової адміністрації України подання про призначення на посаду керівника апарату суду, заступника керівника апарату суду та про звільнення їх з посад, а також про застосування до керівника апарату суду, його заступника заохочення або накладення дисциплінарного стягнення відповідно до законодавства та ін. (ст. 24 Закону України «Про судоустрій і статус суддів») [1].

До структури суду входять також заступник голови суду, судді, керівник апарату, помічники, секретарі судових засідань та суддів, розпорядники, діяльність яких направлена на забезпечення судового провадження справи.

Відзначимо, що суди загальної юрисдикції утворюються і ліквідовуються Президентом України за поданням Міністра юстиції України на підставі пропозиції голови відповідного вищого спеціалізованого суду. Підставами для утворення чи ліквідації суду є зміна визначеної цим Законом системи судів, потреба поліпшити доступність правосуддя або зміна адміністративно-територіального устрою (ч.3.ст.19 Закону України «Про судоустрій і статус суддів») [1].

Важливим організаційним аспектом створення та функціонування судів є прин-

ципи територіальності, спеціалізації та інстанційності судів.

Принцип територіальності (ч. 1 ст. 125 Конституції України) означає розбудову судової системи судів загальної юрисдикції відповідно до адміністративно-територіального устрою, закріпленого у ст. 133 Конституції України [11]. Роль даного принципу полягає у забезпеченні доступності правосуддя для всього населення. Таким чином, органи судової системи рівномірно розташовані у всіх адміністративно-територіальних одиницях України.

Проте необхідно не тільки забезпечити доступність населення до судової системи, а й створити передумови незалежності судової влади. Підтримуємо позицію В.І. Шишкіна, який доводить, що реалізація принципу територіальності має здійснюватись не за адміністративною ознакою, а за географічною. Науковець у законопроектах щодо устрою пропонував, щоби територіальна юрисдикція в разі утворення місцевих та апеляційних судів визначалася Президентом України з урахуванням кількості населення та зручності транспортних зв'язків, а не адміністративно-територіального поділу [12]. На нашу думку, врахування кількості населення та зручність транспортних зв'язків при створенні судів, по-перше, виключає зволікання потерпілої особи, по-друге, забезпечує швидке реагування держави на порушення.

Принцип спеціалізації полягає у здійсненні судами правосуддя стосовно окремих категорій справ. Як зазначає А.П. Гель, принцип спеціалізації у побудові судової системи є одним із факторів забезпечення права на правосуддя, оскільки ця вимога пов'язана з необхідністю розгляду справи компетентним судом. Компетентний суд - це не лише суд, уповноважений здійснити правосуддя у повному обсязі з винесенням рішення за суттю, а й суд, у фаховості якого впевнена особа, яка до нього звертається [13]. Відповідно до ч. 1 ст. 18 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суди загальної юрисдикції спеціалізуються на розгляді цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушен-

ня. Крім того, у судах загальної юрисдикції може запроваджуватися спеціалізація суддів з розгляду конкретних категорій справ [1].

Запровадження спеціалізації судів має важливе практичне значення особливо для місцевих судів, у яких навантаженість справ із кожним роком зростає. Розподіл справ за принципом спеціалізації відображається на оперативному та якісному розгляді справ. Суд (суддя) при розгляді однієї і тієї категорії набуває неоціненного досвіду, що сприяє ефективному провадженню справи. За наявності необхідного обсягу знань, суддя матиме можливість більше уваги акцентувати на обставинах, що мають вирішальне значення для прийняття справедливого рішення по справі. Крім того, провадження повторюваних чи схожих справ сприяє однаковому застосуванню норм матеріального права та уніфікації процедурних питань.

Інстанційність судів полягає в існуванні судової системи у вигляді інстанцій (місцевої, апеляційної та касаційної). Наведений поділ судів забезпечує, насамперед, безпосередній розгляд справи, а також перевірку обґрунтованості та законності рішення суду. Суди першої інстанції – це суди, які вперше розглядають справу і вирішують її по суті своєю постановою. Суди апеляційної інстанції – це суди, які здійснюють розгляд справи у межах апеляційної скарги з метою перевірки законності та обґрунтованості рішення суду першої інстанції. Касаційна інстанція (Верховний Суд України) забезпечує можливість реалізації права особи на перегляд постанови по справі про адміністративне правопорушення у разі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом [14].

Доцільно в організаційно-структурному блоці правового статусу суду приділити увагу гарантіям його діяльності. Дослідження гарантій суду як державного органу є проблемним питанням, оскільки законодавець не приділив їм достатньої уваги. Постанова Верховного Суду «Про незалежність судової влади» від 13.06.2007 № 8 лише визначає, які гарантії забезпечують незалежність і недоторканність суддів як носіїв судової влади

та самостійність судів як судових органів. До них належать: здійснення правосуддя виключно судами; особливий порядок призначення, обрання, притягнення до відповідальності та звільнення суддів; здійснення правосуддя відповідно до встановленої законом процедури; таємниця прийняття судового рішення і заборона її розголошення; обов'язковість судового рішення; недопустимість втручання у здійснення правосуддя, впливу на суд або суддів у будь-який спосіб, nepоваги до суду та встановлення відповідальності за такі діяння; особливий порядок фінансування та організаційного забезпечення судів; належне матеріальне та соціальне забезпечення суддів, а також визначені законом засоби забезпечення особистої безпеки суддів, їх сімей, майна та інші засоби їх правового захисту; функціонування органів суддівського самоврядування [15]. З цього випливає, що законодавець не розділяє гарантії діяльності суду та суддів. Деякі науковці не підтримують такої позиції, вказуючи на те, що правовий статус суду та судді є різними категоріями, а тому дослідження їх має провадитись роздільно. На нашу думку, необхідно окремо передбачити гарантії діяльності як для суду, так і для судді, що надасть можливість чітко окреслити правовий статус суду та визначити точки співіснування «статусу суду» та «статусу судді».

Вважаємо за необхідне серед елементів правового статусу, окрім нормативно-цільового, організаційно-структурного блоків та компетенції, відмітити відповідальність. Суд наділений широкими повноваженнями, але в разі їх неправомірної реалізації будь-які юридичні наслідки для суду як органу державної влади відсутні. Враховуючи те, що судді є носіями судової влади, які чинять правосуддя від імені суду та є відповідальними за незаконність своїх дій, пропонуємо відповідальність суду дослідити через призму відповідальності його працівників.

Юридична відповідальність судді – це здатність судді звітувати перед собою, суддівським корпусом, кваліфікаційною комісією, Вищою радою юстиції за результати своєї професійної діяльності та додержання норм моралі (перспективна відповідальність) і одержувати позитивні чи негативні

оцінки своєї діяльності із застосуванням, у разі потреби, відповідних санкцій за неналежну поведінку (реперспективна відповідальність) [16, с. 23].

На сьогодні притягнути суддів до відповідальності є проблемним і тривалим процесом, оскільки гарантії недоторканності та незалежності виключають можливість застосувати до них такі заходи забезпечення провадження, як адміністративне затримання, особистий огляд, огляд речей, вилучення речей і документів, огляд особистого чи службового транспорту, примусового доставляння у будь-який державний орган.

Найбільш застосовним видом юридичної відповідальності є дисциплінарна. Дисциплінарна відповідальність полягає в офіційному реагуванні на вчинення суддею дій, які компрометують його як суддю, незалежно від того, вчинені вони в суді під час здійснення своїх повноважень чи поза судом [17].

На відміну від Закону України «Про статус суддів», який передбачав дисциплінарну відповідальність у випадках порушення обов'язків судді, Закон України «Про судоустрій і статус суддів» визначає окремий перелік обов'язків судді та окремий перелік підстав притягнення його до дисциплінарної відповідальності.

При вчиненні суддею правопорушення, він притягується до адміністративної відповідальності у загальному порядку встановленому КУпАП. Специфіка притягнення до адміністративної відповідальності полягає у тому, що до судді не застосовуються такі заходи впливу, як адміністративне затримання, особистий огляд, огляд речей, вилучення речей і документів, огляд особистого чи службового транспорту, примусового доставлення у будь-який державний орган. Крім того, складність процедури притягнення суддів до адміністративної відповідальності виникає у випадку порушення встановленого законодавством порядку притягнення суддів до адміністративної відповідальності, що тягне за собою закриття справи на підставі ст. 7 КУпАП [18].

Кримінальна відповідальність є найсуворішою серед інших видів юридичної відповідальності. Кримінальний Кодекс пе-

редбачає склади злочинів, які можуть бути вчинені лише спеціальним суб'єктом – суддею, наприклад, притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, порушення права на захист, навмисне не-притягнення винної особи до кримінальної відповідальності, незаконне закриття справи або незаконна відмова в її порушенні зумовлюють відповідальність тощо [19].

Законом України «Про судоустрій і статус суддів» передбачено, що кримінальна справа щодо судді може бути порушена лише Генеральним прокурором України або його заступником. Підсудність справи щодо обвинувачення судді у вчиненні злочину визначається Головою Верховного Суду України. справа не може розглядатися тим судом, у якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді. Відсторонення судді від посади у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності здійснюється Вищою кваліфікаційною комісією суддів України на підставі вмотивованої постанови Генерального прокурора України. Раніше діюче законодавство дозволяло будь-якій особі порушити справу щодо судді [1].

Механізм притягнення держаних службовців до цивільно-правової відповідальності хоч законодавчо регламентований, проте на практиці державний бюджет не передбачає коштів для компенсації матеріальної шкоди, внаслідок чого потерпілий взагалі може не отримати відшкодування.

У зв'язку з цим заслуговує на увагу позиція Л.Є. Виноградової, яка пропонує передбачити в Цивільному кодексі України обов'язковість відшкодування державою матеріальної і моральної шкоди, завданої громадянам і юридичним особам винесенням і виконанням незаконних і необґрунтованих судових рішень; притягнення за це винних до матеріальної відповідальності в порядку регресу в повному чи обмеженому розмірі залежно від характеру вини [16, с. 142].

З огляду на вище проведений аналіз елементів правового статусу, відмітимо їх законодавчу неврегульованість. Вважаємо, законодавцю необхідно приділити увагу, насамперед, відповідальності суду як державного органу та гарантіям його діяльності, зважаючи на важливість покладених на

АНОТАЦІЯ

У статті розкрито зміст правового статусу суду як органу судової влади, виокремлено та охарактеризовано його основні елементи.

SUMMARY

The article describeD the content of the legal status of the court as a judicial body, determined and characterized its basic elements.

судову систему завдань. Нормативне окреслення правового статусу суду сприятиме не тільки ефективному здійсненню правосуддя, а й надасть змогу усунути ототожнення суду як державного органу та судді як працівника.

Література

1. Про судоустрій і статус суддів: Закон від 07.07.2010 № 2453-VI// Відомості Верховної Ради України.-2010. – N 41-42. – N 43.– N 44-45. – ст.529.

2. Большой юридический словарь /Авт. сост.: Додонов В.Н. и др.; Под ред. А.Я. Сухарева и др. –М.: ИНФРА-М, 1998. –790 с.

3. Угровецький О.П. Система оподаткування в Україні: становлення, адміністрування, реформування: монографія / О.П. Угровецький. – Х:Золота миля, 2009. – 328 с.

4. Адміністративне право. Академічний курс; підруч.: у 2 т.: Т.1. Загальна частина / Ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). – К.: Юридична думка, 2004. – 584 с.

5. Бахрах Д.Н. Административное право: Учебник для вузов/Д.Н. Бахрах. – М.: Издательство ВЕК, 1999. – 368 с.

6. Бахрах Д.И. Административное право России. Учебник для вузов. М.: –Изд. группа НОРМА-ИНФРА-М., 2000 – 640с.

7. Бачило И.Л. Функции органов управления: Правовые проблемы оформления и реализации. – М.: Юридическая литература, 1976. – 198 с.

8. Коренев А.П. Административное право России: в 3 ч. Ч. 1 / А.П. Коренев. – М.: МЮИ, 1996. – 268 с.

9. Мамочка Р.В. Окремі питання правового статусу ОВС у сфері забезпечення економічної безпеки / Р.В. Мамочка // Форум права. – 2011. – №2.–С. 568-572.

10. Лазарев Б.М. Государственное управление на этапе перестройки / Л.В. Коваль. – М.: Юрид. лит., 1988. – 320 с.

11. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР// Відомості Верховної Ради України. – 1996, № 30. – ст. 141.

12. Про судовий устрій: Проект Закону від 07.07.1998 №1211// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua>.

13. Судові та правоохоронні органи України: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / А. П. Гель, Г. С. Семаков, С. П. Кондракова. – К.: МАУП, 2004. — 272 с. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gadnuk.info>.

14. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-Х// Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР) 1984.- додаток до № 51. – ст.1122

15. Про незалежність судової влади: Постанова Верховного Суду України від 13.06.2007 № 8 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.

16. Виноградова Л.Є. Юридична відповідальність суддів загальних судів України: дис. канд. юрид. наук: 12.00.10 / Одеська національна юридична академія. – Одеса, 2004. – 187 с.

17. Василенко В.М. Дисциплінарна відповідальності суддів України: підстави, порядок та особливості дисциплінарного провадження / В.М. Василенко // Право і Безпека.– 2011.- № 3 (40) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.

18. Про застосування законодавства що забезпечує незалежність суддів: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12.04.1996 року № 4 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.

19. Кримінальний Кодекс України: Закон від 05.04.2001 № 2341-III// Відомості Верховної Ради України. – 2001. – N 25-26. – ст.131.